

TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

4. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM
2016

DÓKA KLÁRA MUNKÁSSÁGÁNAK TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI VONATKOZÁSAI

SZULOVSKY JÁNOS^{*}

Historical geographical aspects of the oeuvre of Klára Dóka

The historian-archivist Klára Dóka's oeuvre (1944-2012) comprises works on economic history of the 18-19th centuries and includes more than 400 publications of which one third has some connection with historical geography.

She wrote dozens of studies regarding water- and landscape regulations. From among the numerous studies two monographies entitled „*The execution of water regulation works and their significance in the economy of the country (1772-1918)*” and „*The organisation and activity of hidrological services (1919-1985)*” and other two books dealing with water regulation works on Körös and Berettyó rivers have to be mentioned. Her summary on the transformation of this landscape during the 18-19th centuries has merits of using detailed statistical data (1997), and the collected archival sources of 150 settlements enabled her to write a comparative synthesis on the landuse, land-tenure systems prior to and after the regulatory works (2006). Another field of her interest included the economic system operated by the Church. She summarized her research regarding the archbishopric of Kalocsa, Esztergom and Eger, the episcopate of Veszprém and Vác in a book entitled „*Ecclesiastical estates in Hungary in the 18-19th centuries*” in 1997. Furthermore, she had inevitable merits in creating the catalogue of maps of ecclesiastic-parochial archives in 18 volumes between 1989 and 1992.

A történész-levéltáros Dóka Klára gazdag életműve¹ több ponton is kapcsolódik a történeti földrajzi kutatásokhoz. Jelen dolgozat ennek felvázolására vállalkozik.

1944-ben Léván született (ma: Levice, Szlovákia), szüleivel 1947-ben költöztek át Magyarországra, és egy Budapest melletti községben, Csömörön telepedtek le. A középiskolát a XVI. kerületi Corvin Mátyás Gimnáziumban végezte el. Mivel erősen érdekelte az irodalom, ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-történelem szakára jelentkezett. Harmadévesen Sinkovits István és Szabad György szemináriumainak köszönhetően kötelezte el magát a történelem, illetve a levéltári kutatás mellett. Ekkor, 1965-ben kezdte el kézművesipar-történeti kutatásait. Az első, a „*Céhes és céhen kívüli iparosok konkurencia harca Pesten az 1840-es években*” című dolgozata lett az alapja későbbi, szakmai elismerést hozó munkáinak. Ebből a teljes forrásanyaggal kibővítve ugyanis előbb szakdolgozat (1968), majd doktori

---

^{*} A szerző az MTA BTK Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársa

¹ Munkáinak jegyzéke 2004-ig: Szulovszky 2004.

disszertáció (1969), s 1974-ben pedig sikeresen megvédett kandidátusi értekezés lett.

Diplomája megszerzésétől élete végéig levéltári területen dolgozott. Előbb a Fővárosi Levéltárba került, majd 1974-ben megbízták az Országos Vízügyi Levéltár megszervezésével és vezetésével. 1981-től visszatért a Fővárosi Levéltárba, majd 1984-től az Új Magyar Központi Levéltárban dolgozott, amely 1992-ben beleolvadt az Országos Levéltárba. Kutatási területeit a forrásanyag közelsége és a rendelkezésre álló idő minél jobb kihasználása miatt a mindenkori munkahelyi kötöttségek befolyásolták. Az 1980-as évek második felében kezdte meg az egyháztörténeti kutatásait. Az egyházi levéltárak fáradhatatlan kutatója, rendezője és segítője, a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesületének egyik oszlopos tagja volt. 1996-ban lett az MTA doktora.

1973-ban ő volt az első, aki noha nem volt intézményvezető, mégis a fővárosi Pro Urbe díjában részesült. 1992-ben Pauler Gyula-díjat, 2003-ban Széchenyi Ferenc-díjat, 2006-ban Ember Győző-díjat kapott.

Megjelent művei között igen nagy számban szerepel – mások kutatásait előmozdítandó – levéltári segédlet, illetve a közép- és felsőfokú levéltári tanfolyamokhoz készült tankönyv. Oktatóként – még nyugdíjba vonulása után is – jelentős szerepet vállalt a levéltárosok képzésében. Tudása és munkabírása mellett jóindulata és segítőkészsége miatt a kollégái megbecsülése övezte. Nem panaszkodott súlyos betegsége előre haladtával sem, csak kevesen tudták, hogy halálos kór támadta meg a szervezetét. 2012. november 15-én hunyt el. A Magyar Levéltáros Egyesület (MLE) 2013 májusában szakmai elismerést nevezett el róla: a Dóka Klára-díjat első ízben 2013. június 17-én, az MLE Vándorgyűlésén adták át.

Dóka Klára publikációinak száma meghaladja a négyszázat. Az általa feldolgozott témák alapvetően a 18-19. századi gazdaságtörténetre vonatkozó ismereteinket teszik teljesebbé. Két történeti földrajzi konferencián szerepelt előadóként. 1998 áprilisában „Folyószabályozás a Felvidéken” címmel tartott referátumot (DÓKA K. 1998c), az államalapítás 1000. évfordulója alkalmából az Alföldről rendezett tanácskozáson pedig a Körös- és Berettyó-völgyre vonatkozó kéziratos térképek tanulságairól szolt (DÓKA K. 2000). Ezeken túlmenően százas nagyságrendű azon publikációnak a száma, amelyek eredményeiből a történeti földrajz művelői is meríthetnek. Az ilyen művei megszületésében vitathatatlan szerepe van az Országos Vízügyi Levéltárban töltött éveinek, ám az e tematika iránti érdeklődése voltaképpen élete végéig megmaradt Dóka Klárának.

A Vízügyi Levéltár létrehozása során (DÓKA K. 1975a, 1977c, 1977e, 1983f) rengeteg olyan archivális anyagot ismert meg és rendszerezett (DÓKA K.

1978a, 1981a), amelyekre egyrészt igyekezett felhívni a kutatók figyelmét (pl. DÓKA K. 1978b, 1979a, 1982a, 1982b, 1982e, 1982f, 1986c, 1986a), másrészt amelyeket ő maga is tudományos feldolgozásra érdemesnek ítélt. Így láttak napvilágot intézménytörténeti áttekintései a vízügyi szakigazgatás (DÓKA K. 1977-1978b, 1978c, 1981c, 1982-1983, 2001), illetve a vízmesterképzés múltjáról (DÓKA K. 1980a, 1980c), valamint a kultúrmérnöki (DÓKA K. 1980-1981b, 1982d) és folyammérnöki hivatalok (DÓKA K. 1981b, 1983b) történetéről. A vízrendezés kapcsán foglalkozott az ártéri gazdálkodás kérdéseivel is (DÓKA K. 1982c, 1983d, 1996b). Tanulmányokat szentelt mérnökök, geodéták szerepének is (DÓKA K. 1995b, 1996d),² és nemcsak a vízrendezés terén olyan kimagasló személyek munkásságának, mint amilyen Mikoviny (Mikovini) Sámuel (1698-1750), Vedres István (1765-1830) és Herrich Károly (1818-1888) volt (DÓKA K. 1980e, 1981e, 1990). A vízimalmokra vonatkozó források és adatok közlésén túlmenően (DÓKA K. 1983c, 1989a, 1991b, 1992b) is kiterjedt a figyelme a víz erejének a felhasználására (DÓKA K. 1980-1981a).

Számos cikket írt többek között a Rába- (DÓKA K. 1976, 1977-1978b, 1979b, 1980d), a Lajta- (DÓKA K. 1983a), a Bodrog- (DÓKA K. 1977a), valamint a Sárvíz és Sió (DÓKA K. 1978b) vízszabályozásáról, a Tolna megyét (DÓKA K. 1979c, 1983e) vagy éppen Vas megyét érintő ((DÓKA K. 1977b, 1979d, 1981d) öntözést biztosító vízi munkálatokról, lecsapolásokról, gátépítésekről. Jellemző Dókára, hogy a kisebb résztanulmányok idővel nagyobb összegzésekké, nem egyszer könyvvé bővültek, s fontosnak tartotta a helyi- vagy szakperiodikákban közölt írásai eredmények tanulságainak szélesebb körben való megismertetését. Ezt mutatják „A vízimunkálatok irányítása és jelentősége az ország gazdasági életében (1772–1918)”, illetve „A vízügyi szolgálat szervezete és tevékenysége 1919-1985” című monográfiái (DÓKA K. 1987, 2001), valamint Honismeret hasábjain 1997-ben publikált „Vizeink szabályozásának hatása az ember és a táj kapcsolatára” című tanulmánya (DÓKA K. 1997c).

Egyre mélyülő kutatásait szemléltetik a Körös- és Berettyó-vidékére vonatkozó publikációi is. Előbb számba vette az Országos Vízügyi Levéltárban Körös-vidékre vonatkozó helytörténeti forrásait (DÓKA K. 1979a), azután mintaszerű forráskiadásban közreadta Huszár Mátyás vízrajzi értekezését (DÓKA K. 1985), majd pedig egy tanulmányban a Körös-, Berettyó-völgy vízszabályozás előtti arculatát rajzolta meg (DÓKA K. 1995c). Ezt egy alapos monográfia követte a vízszabályozások következtében e táj 18-19. századi átalakulásáról

---

² Ahol csak lehetett, igyekezett legalább a fontosabb életrajzi adataikat felsorolni a vízszabályozásokban közreműködő mérnököknek. Ld. pl. Dóka K. 1997: 302-314.

(DÓKA K. 1997a). E példamutató, gazdagon adatolt monográfiájában 14 fejezetben tárgyalta témáját. Előbb a Körös-, Berettyó-völgy kialakulását és természeti viszonyait vázolta föl, majd a középkori Körös-vidéket mutatta be. Ismertette a szabályozások előtt vízrajzot, s az akkori gazdálkodás lehetőségeit. Számba vette 1744 és 1802 között a vármegyei törvényhatóságok irányításával végzett vízszabályozási munkákat. Kitért Vay Miklós királyi biztos 1802 és 1818 közötti tevékenységére, illetve a Huszár Mátyás irányításával végrehajtott vízrajzi felmérésre (1818-1824). Ezt követően szólt a Körösök felmérése utáni vízszabályozásról (1824-1831), valamint Vargha János 1831 és 1836 közötti körösi tevékenységéről. A 9. fejezetben az 1836-tól a polgári forradalomig tartó időszak szabályozásait mutatta be, majd áttekintette a polgári forradalom utáni bő évtized sikeres munkálatait. Az 1861-től 1879-ig tartó időszakban új igények merültek fel: többek között a Felső-Tisza és a Körösök közötti hajózó út kérdése. Az 1863. évi aszály hatása felvetette az öntözés, az élővízellátás problémáit is, s az 1870-es években a belvíz-szabályozás jelentett gondot. Az 1879 és 1895 közötti éveket Dóka Klára a szabályozás eredményeinek a megszilárdítása időszakaként könyvelte el. A 13. fejezetben a Körös-szabályozás jelentőségét és gazdasági hatásait összegezte. A monográfia – jegyzetek nélküli – mintegy 220 oldalnyi főszövege egy rövid kitekintéssel zárult a vízrendszer 20. századi továbbfejlesztésére. A könyv mellékleteiben nyolc szemelvényt közölt a Körösök és a Berettyó vidékére vonatkozó 1451 és 1888 közötti szövegekből. Felhasználta többek között Janus Pannonius nevezetes Búcsú Váradtól című versének, illetve mintegy 200 évvel később Evlia Cselebi a leírását is. Táblázatok (267-288. old), időrendi tábla (289-301. old.), a szabályozásban részt vevő mérnökök adatai (302-314. old.), a felhasznált irodalom jegyzéke (315-317. old.), valamint helységnév- (318-330. old.) és vízrajzi mutató (330-342. old.) és 32 térképmelléklet növeli a kötet használhatóságát.

„A gazdálkodás átalakulásának vizsgálata a 18-19. században a Körös- és Berettyó-völgy mintegy 150 érintett községében azonban már külön tanulmányt, illetve kötetet igényel, így e kérdéssel csa érintőlegesen foglalkozunk” – írta az 1997-ben megjelent könyve bevezetésében (DÓKA K. 1997a: 12). Jó ideig csupán egy konferencia-előadás jelezte (DÓKA K. 2000), hogy e vidék problematikája továbbra is foglalkoztatja. 2006-ban viszont megjelent az új, a korábbihoz hasonlóan gondos forrásfeltáráson nyugvó összegzés: „A Körös- és Berettyó-völgy gazdálkodás az ármentesítés előtt és után” címmel, ugyancsak a Békés Megyei Levéltár kiadásában (DÓKA K. 2006).

E kötete öt nagyobb fejezetre tagolódik. Bevezetőjében bemutatja a vizsgált területet a vízszabályozások előtt, ismerteti az előzményeket és a munka módszerét, röviden felvázolja a vízszabályozás történetét, valamint számba veszi az érintett ártéri településeken működött ármentesítő és vízszabályozó

társulatokat. A második fejezet a Körös- és Berettyó vidékének viszonyait tekinti át a 18. század első felében. Megrajzolja a történelmi hátteret, majd ismerteti az 1705-ös, illetve az 1720-as összeírás térségre vonatkozó adatait. Az újjátelepülés után szól a Harruckern-birtok gazdálkodásáról, illetve az Esterházy-család birtokba iktatását követően (1745) a derecskei uradalom viszonyairól. A Körös- és Berettyó-völgyben a 18. század közepére a telepítések gyakorlatilag lezárultak. A lakosság száma így már alapvetően nem a külső okok miatt növekedett a század második felében. Amint azt Dóka a harmadik fejezetben adatozza, a népesség növekedésével a települések lakói között tovább folytatódott a 18. század elejétől már tapasztalt differenciálódás. Egyre élesebben elkülönült a szabad költözködési joggal rendelkezők és az örökös jobbágyság csoportja, de még ennél is nagyobb súllyal esett latba: az úrbéres népességen belül megnőtt a csak házzal és minimális földterülettel rendelkező, illetve teljesen nincstelen zsellérek aránya. Dóka részletesen bemutatja a vizsgált területen a Mária Terézia-féle az úrbérrendezés eredményeit, s az agrárviszonyokat a 18. század végéig. A negyedik fejezet a 19. század első felében a megfogalmazódó igényeket és a gazdaság lehetőségeit összegzi. Hangsúlyozza, hogy a népességszám alakulása jelentős mértékben befolyásolta a gazdálkodást. Az 1828-as regnicolaris összeírás elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a 19. század első felében átalakult a paraszti gazdálkodás. Úgy véli, korántsem volt olyan jelentős az ártéri jövedelemszerzés ekkor, mint ahogy azt a későbbi szerzők romantikus leírásai láttatták. Ugyan a lakosság növekedésével észlelhető az ártérnek egyfajta felértékelődése, ám korántsem vált ez szélesebb rétegek számára a megélhetés forrásává. Az uradalmak gazdálkodása szintén átalakult, ám itt a konjunkturális változásokat – előbb a gabona, majd a gyapjú árának növekedését – sokkal jobban ki tudták használni. „A viszonylagos földbőség, a földművelésnél jövedelmezőbb állattartás és főként a feudális birtokstruktúra miatt sem a lakosság, sem a birtokosok nem érezték sürgetőnek a természet átalakítását. Társadalmi és gazdasági változásoknak kellett végbemennie ahhoz, hogy a szabályozás ügye a megoldás igényével napirendre kerüljön” – szögezi le (DÓKA K. 2006: 110).

Amint azt a záró fejezet bemutatja, a polgári forradalmat követő gazdasági és társadalmi változások után ez meg is történt. A vizsgált térség települései nem egyforma adottságokkal rendelkeztek. A szárazabb településeken a termelés biztonsága miatt nagyobb volt a szántók aránya, míg a víznek jobban kitett részeket inkább rétként vagy legelőként használták. Ha az igényekhez képest kevesebb volt a szántó, a növelése elsősorban a rétek rovására történt. 1895-re a művelési ágak arányainak alakulását a végrehajtott vízszabályozás nagy mértékben befolyásolta. Összességében a szántók aránya megnövekedett, csökkentek a rétek, nem változott, vagy helyenként nőtt a legelők részesedése. A vízszabályozás előtt az ártéren a gazdálkodás szintenként folyt, és ez a

sajátosság megmaradt a munkálatok befejezése után is. Vagyis a víztől felszabadított területeket az első évtizedekben még nem lehetett szántóként használni, azok először legelők, rétek voltak. Csak miután a talajvíz lejjebb szállt, azt követően kerülhettek eke alá. Az 1895-ös statisztika adatai a Körös és a Berettyó vidékén éppen erre az átmeneti időszakra utalnak: „az árvízveszély már nem fenyegette a területeket, de a frissen mentesített határ jó része még csak legeltetésre alkalmas, és így a földművelés kiterjesztésének a korábban még nyirkos, de a talajvíz süllyedésével leghamarabb kiszáradó rétek estek áldozatul” (DÓKA K. 2006: 126). Ezzel összefüggésben az állattartás terén nagyobb föllendülés az 1890-es években következett be, amikor a frissen lecsapolt vagy mentesített területeken még nem lehetett földművelést folytatni.

A természetátalakító munka nemcsak a parasztság, hanem a nagybirtok gazdálkodását is megváltoztatta. A gazdálkodás átalakulását jelzi, hogy pl. Arad megye valamennyi ártéri településén megjelentek a kertek, s egyre több helyen ültettek szőlőt is. Az állattenyésztésben visszaesett a korábban hagyományos sertéstartás, tovább csökkent jelentőségéből a juhászat. Megnőtt a szarvasmarha- és lótarás, elsősorban a szükséges igaerő pótlása és a másra nem hasznosítható legelőterület kihasználása érdekében. 1851 és 1910 között a vizsgált ártéri területeken a lélekszám mintegy 70%-kal nőtt. Ez egyrészt azt jelentette, hogy a víztől megszabadított területek megműveléséhez rendelkezésre állt munkaerő, másrészt viszont a megnövekedett népességet el is kellett tartani. Igaz ugyan, hogy a munkálatok nyomán a nincstelen vagy kevés földdel rendelkező rétegek is új lehetőségekhez jutottak, ám a leginkább érintett Békés megye a Viharsarokkal, illetve Bihar megye keleti része mégis az ország legszegényebb vidékei közé tartozott.

A mérnök Korbuly József 1916-ban írt tanulmányában a Körös- és Berettyó-vízrendszerének átalakítását korszakos jelentőségű munkának, „második honfoglalásnak” nevezte. Mint azt Dóka Klára leszögezi, műszaki szempontból valóban kiváló létesítmény volt – a trianoni határok előtt. Az első világháborút lezáró békeszerződés alapján megrajzolt új határ átszelte vizsgált térséget, „az árteret, megosztotta a vízszervezeteket, kettévágta a védműveket fenntartó társulatok területét, sőt, a szabályozási munka szerves részét képező, az Erdély felől lefutó vizek befogadására épített Felfogó-csatorna is Romániába került” (DÓKA K. 2006: 152). Ahogy Dóka műveinél megszokott, e monográfiája is jól adatolt: a főszöveghez kapcsolódó 14 melléklet több mint 100 oldalt tesz ki.

Jóllehet, Dóka Klára több fontos tanulmányt publikált az egyházi gazdálkodással kapcsolatban is (ld. pl.: DÓKA K. 1994-1995, 1998a), terjedelmi okok miatt most csak az ezek összegzésének tekinthető, az „Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században” című monográfiájára térek ki (DÓKA K.

1997b). Könyve első részében felvázolja a felmérések, birtokrendezések történetét, s azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy e folyamatok mennyiben tükrözték, illetve segítették elő a birtokok összetételében, megoszlásában bekövetkezett változásokat? Ezt követően a 18. századi újjátelepítéstől a 19. század végéig tekinti át az egyházi birtoklás történetét – nemcsak a katolikus egyház, hanem valamennyi felekezet viszonyait is tárgyalja, a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján ismerteti országosan és megyénként is az egyházi birtokok arányát, művelési ágak szerinti megoszlását. A dolgozat harmadik fő egységében képet kapunk a vizsgált egyházi birtokokról: az esztergomi, a kalocsai és az egri érseki területről; a váci és veszprémi püspökségi; a veszprémi és a pécsi káptalan, valamint az egri és kalocsai főkáptalan birtokáról. A birtokok nagyságának és jellegének megfelelően ismerteti az egyes községek természeti adottságait, az úrbérrendezés előtti jobbágy-földesúri viszonyt. Taglalja az allódiumok kialakulásának és gazdálkodásának a kérdéseit, majd a jobbágyfelszabadítást követő átrendeződést elemzi, megvizsgálva azon gazdasági feltételeket, amelyek az egyes birtokok gazdálkodását meghatározták. E kérdések tárgyalása közben azt is bemutatja, hogy miként változott meg az emberi beavatkozások hatására a táj, az élettér, s a változások milyen lehetőségeket nyitottak meg.

A vizsgált kilenc birtok sokszínű gazdálkodását elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az uradalmak kialakítását, megszervezését tekintve az egyházon belül nem volt hierarchia: az esztergomi vagy a kalocsai érsekség gazdálkodása nem volt minta még az egyházjogilag alárendelt püspökségeknek sem, az egyes javadalmak e tekintetben teljes önállóságot élveztek. A világi uradalmakkal szemben az egyházi birtokok nagyfokú stabilitás jellemezte. A majorságok kialakulásánál döntő tényező volt, hogy a török kiűzése után a jogaikba visszakerült javadalmak milyen állapotban találták birtokaikat. A Hódoltságtól északra fekvő megyékben gyakorlatilag folyamatos volt e fejlődés. A török időszakban elnéptelenedett pusztákon a tényleges majorsági gazdálkodás az állattartó telepek – allódiumok – létesítésével kezdődött meg. Az 1760-as évektől a korszerűségekre törekvés az egyházi birtokokon is éreztette hatását, egy sor olyan jelentős egyházi személyiség került érseki vagy püspöki székbe, akik jó gazdaként bántak a rendelkezésükre bocsátott egyházi birtokaikkal, többek között folyamatosan alkalmazott uradalmi mérnökökkel felméréseket készítettek, s okszerű gazdálkodásra törekedtek, példát adva ezzel másoknak is.

A polgári forradalom megrendülést jelentett az egyházi birtokok számára, mivel az úrbéres szolgáltatások mellett a tizedtől is elesetek. A robot megszűnése miatt jelentkező problémát azokban az uradalmakban lehetett a legkönnyebben megoldani, ahol a szántók a településekhez közel voltak, és azokban nagyszámú zsellér élt. Dóka hangsúlyozza, hogy a 19. századi változások értékelésénél

tekintettel kell lenni arra, hogy az egyházak esetében kötött forgalmú birtokokról volt szó, s azok célvagyon jellege miatt kölcsönök felvétele, az adóssággal való megterhelés vagy netán eladás különleges engedélyeket kívánt és sok nehézségbe ütközött. „A kapitalista fejlődés kihívásaira így saját kezdeményezéssel, helyi erőkkel kellett válaszolni” – hangsúlyozza, majd összegzésként leszögezi: „A válaszadást befolyásolta egyrészt a birtokosok és az egész struktúra konzervativizmusa, másrészt viszont az a tény, hogy éppen az állandóság miatt a befektetések kisebb kockázattal jártak, azok hasznosulására a világi birtokoknál biztosabb lehetőség volt” (DÓKA 2006: 292).

Végezetül feltétlenül szólni kell Dóka Klára szerepéről a térkép-katalógusok közreadásában. Az Országos Levéltár Térképtára (S szekció) gyűjteményében a hajdani kamarai birtokok igazgatására, a 18. században végrehajtott úrbérrendezésre, bányák feltárására, erdőrendezésre vonatkozó dokumentumokat őriznek. Az itt található térképek leírását és katalógusban való közreadását még Lakos János kezdte meg (LAKOS J. (szerk.) 1978). Az 1978-ban publikált első kötet folytatásában, a további kamarai térképek közreadásában Lakos mellett Dóka Klára is részt vett (DÓKA K.–LAKOS J. (szerk.) 1987, 1988). Az 1980-as évek második felétől kezdve jelentős feladatot vállalt az egyházi levéltárak anyagának feltárásában és rendezésében, kutatási segédletek gondozásában. Oroszlánrésze volt abban a nagyszabású vállalkozásban is, amelyik 1989-1992 között az Új Magyar Központi Levéltár kiadásában 18 kötetben közreadta a magyarországi egyházi levéltárakban őrzött térképek katalógusát. Először 1989-ben a protestáns egyházi levéltárak térképeinek feltárása készült el (DÓKA K. (összeáll.) 1989b, 1989c, 1989d), majd 1990-ben a Kalocsai Érseki Tartomány térképeinek (DÓKA K. (összeáll.) 1990b, 1990c, 1990d), rá egy évre az Egri Érseki Tartomány (DÓKA K. (összeáll.) 1991d), valamint a rendi levéltárak térképeinek katalógusa (DÓKA K. (összeáll.) 1991e, 1991f). készült el. A legnagyobb merítést jelentő Esztergomi Érseki Tartomány összesen nyolc kötetben publikált katalógus-sorozata kiadási munkálatai 1992-ben fejeződtek be (DÓKA K. (összeáll.) 1990a, 1991a, 1991b, 1991c, 1992a, 1992b, 1992c, 1992d). Természetesen Dóka Klára külön tanulmányok és konferencia-előadások révén is törekedett e forráscsoportra felhívni a kutatók figyelmét (DÓKA K. 1991a, 1991c, 1992a, 1995a, 1996a, 1998b).

Irodalom

- DÓKA K. 1975a: Az Országos Vízügyi Szaklevéltár előkészítő munkáiról. Vízügyi Híradó, 1-4. sz. 40 p.
DÓKA K. 1975-1976: A pesti vízvezeték tervei (1857-1868). Technikatörténeti Szemle, VIII. pp. 19-39.
DÓKA K. 1976: A Rába-szabályozás kérdése 1786-ban. Soproni Szemle, 1. sz. 5 pp. 5-60.

- DÓKA K. 1977a: A Bodrog szabályozása. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVI. Miskolc, pp. 105-131.
- DÓKA K. 1977b: A nicki gát építése. Vasi Szemle, 1. sz. pp. 129-137.
- DÓKA K. 1977c: A segédgyűjtemények szerepe a vízügyi levéltári munkában Levéltári Szemle, 3. sz. pp. 427-434.
- DÓKA K. 1977d: A Szegedi Királyi Biztosság (1879-1884). In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976-1977. 1. sz. Szeged, pp. 365-386.
- DÓKA K. 1977e: Az Országos Vízügyi Levéltár munkájáról. Levéltári Szemle, 2. sz. pp. 273-278.
- DÓKA K. 1977-1978a: A vízügyi szakigazgatás kezdetei (1772-1788). Levéltári Közlemények, pp. 81-100.
- DÓKA K. 1977-1978b: A Rába felmérése a XIX. század első felében. In: Arrabona 19-20. Győr, Xantus János Múzeum, pp. 345-379.
- DÓKA K. 1978a: Az Országos Vízügyi Levéltár iratainak alapleltára. – Budapest, Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet. 276 p.
- DÓKA K. 1978b: A Sárvíz és Sió szabályozása. In: A Dunántúl településtörténete III. Székesfehérvár, (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője). pp. 84-87.
- DÓKA K. 1978c: Adalékok a vízügyi szakigazgatás történetéhez (1788-1848) Levéltári Szemle, 3. sz. pp. 259-267.
- DÓKA K. 1978d: Az Országos Vízügyi Hivatal szervezete és iratainak forrásértéke. Levéltári Szemle, 3. sz. pp. 525-532.
- DÓKA K. 1978e: Vízügyi térképkatalógus készítése. Geodézia és Kartográfia, 1. sz. pp. 48-49.
- DÓKA K. 1979a: A Körösvidék helytörténeti forrásai az Országos Vízügyi Levéltárban. Levéltári Szemle, 3. sz. pp. 415-424.
- DÓKA K. 1979b: A Rába szabályozása (1762-1895). Technikatörténeti Szemle, IX. pp. 85-101.
- DÓKA K. 1979c: Folyószabályozás Tolna megyében a 19. században. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből IX. Szekszárd, Tolna Megyei Levéltár, pp. 229-245.
- DÓKA K. 1979d: Régi öntözések Vas megyében. Vasi Szemle, 2. sz. pp. 254-266.
- DÓKA K. 1979e: Szeged árvíz utáni újjáépítésének szervezete. Hidrológiai Közöny, 6. sz. pp. 266-269.
- DÓKA K. 1980a: A magyarországi vízmesterképzés múltjából. Vízügyi Közlemények, 1. sz. pp. 97-108.
- DÓKA K. 1980b: A Tisza-szabályozás szervezete (1946-1879). Levéltári Szemle, 3. sz. pp. 325-331.
- DÓKA K. 1980c: A vízmesterképzés 100 éves története. Hidrológiai Tájékoztató, október. pp. 4-6.
- DÓKA K. 1980d: Adalékok a Rábaszabályozó Társulat történetéhez I-II. Soproni Szemle, 1. sz. pp. 17-28., 2. sz. pp. 117-128.
- DÓKA K. 1980e: Mikoviny Sámuel elképzelése a Tisza – Duna – Sió – Balaton – Dráva hajózható csatornáról. Hidrológiai Tájékoztató, április. pp. 6-7.
- DÓKA K. 1980-1981a: Adalékok az energiaellátás történetéhez. A vízerő kérdése 1919-ben. Technikatörténeti Szemle, XII. pp. 11-21.
- DÓKA K. 1980-1981b: A kultúrmérnöki hivatalok 1879-1948. Levéltári Közlemények, 1-2. sz. pp. 233-256.

- DÓKA K. 1981a: Az Országos Vízügyi Levéltár iratainak fondjegyzéke. Bp., Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet, 28 p.
- DÓKA K. 1981b: A folyammérnöki hivatalok története. Vízügyi Közlemények, 1981. 4. sz. pp. 559-574.
- DÓKA K. 1981c: A vízrajzi szolgálat szervezete. Levéltári Szemle, 2-3. sz. pp. 303-312.
- DÓKA K. 1981d: Adalékok a Vas megyei vízellátás történetéhez (1890-1945). Vasi Szemle, 3. sz. pp. 432-441.
- DÓKA K. 1981e: Vedres István, a vízimérnök. Hidrológiai Tájékoztató, április. pp. 3-5.
- DÓKA K. 1982a: A kultúrmérnöki hivatalok iratainak forrásértéke. Levéltári Szemle, 2-3. sz. pp. 299-314.
- DÓKA K. 1982b: Az Országos Vízügyi Levéltár gyűjteményei. Hidrológiai Tájékoztató, október. pp. 29-31.
- DÓKA K. 1982c: Gazdálkodás a Tisza árterein a XIX. század első felében. Agrártörténeti Szemle, 3-4. sz. pp. 277-303.
- DÓKA K. 1982d: Kultúrmérnöki tevékenység a Dunántúlon (1879-1900). In: A Dunántúl településtörténete IV. Veszprém. (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője) pp. 218-227.
- DÓKA K. 1982e: Nyugatdunántúli iratok az Országos Vízügyi Levéltárban. In: Vas megye múltjából. Szombathely, Vas Megyei Levéltár. 195-204. p. (Levéltári Évkönyv '82).
- DÓKA K. 1982f: Helytörténeti források az Országos Vízügyi Levéltárban. Honismeret, 2. sz. pp. 17-20.
- DÓKA K. 1982-1983: A vízügyi szakigazgatás története (1772-1976) I-III. Vízügyi Közlemények, 4. sz. pp. 515-529., 1983. 1. sz. pp. 54-68., 2. sz. pp. 220-233.
- DÓKA K. 1983a: A Lajta szabályozása (1786-1935). In: Győri Tanulmányok 5. köt. Győr., Győr megyei város tudományos kutató csoportja, pp. 219-234.
- DÓKA K. 1983b: A vízépítő mérnökképzés 200 éves történetéből. Hidrológiai Közlöny, 1. sz. pp. 56-59.
- DÓKA K. 1983c: A vízimalmok történetének levéltári forrásai. Gabonaipar, 2. sz. pp. 78-80.
- DÓKA K. 1983d: Ártéri gazdálkodás a Közép-Tisza mellett a 19. század első felében. Jászkunság, 1. sz. pp. 25-30.
- DÓKA K. 1983e: Lecsapolások, öntözések Tolna megyében. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből X. Szekszárd. Tolna Megyei Levéltár, pp. 381-406.
- DÓKA K. 1983f: Országos Vízügyi Levéltár. In: Magyarország levéltárjai. Szerk.: Balázs Péter. Bp., Új Magyar Központi Levéltár, pp. 254-261.
- DÓKA K. 1984: Vízimunkálatok a Dunántúlon a gazdasági válság idején. In: A Dunántúl településtörténete V. (A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője) Veszprém. pp. 51-58.
- DÓKA K. 1985: Vízrajzi értekezés. Huszár Mátyás leírása a Körösvidékről. – Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság, Gyula. 84 p.
- DÓKA K. 1986a: A „vízrajzi leírások” forrásértéke. Vízügyi Közlemények, 2. sz. pp. 163-171.
- DÓKA K. 1986b: A karlsruhei térképek vízrajzi tanulságai. Vízügyi Közlemények, 1. sz. pp. 64-77.
- DÓKA K. 1986c: A tollrajztól a műszaki dokumentációig. In: Új Magyar Központi Levéltár Közleményei II. Budapest. pp. 19-43.

- DÓKA K. 1986d: XVII. századi térképek a karlsruhei levéltárban. *Geodézia és Kartográfia*, 2. sz. pp. 140-141.
- DÓKA K. 1987: A vízimunkálatok irányítása és jelentősége az ország gazdasági életében (1772–1918). – MŰSZI, Budapest. 384 p.
- DÓKA K. 1989a: A Somogy megyei vízimalmok történetéből. In: Somogy megye múltjából. Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, pp. 163-209. (Levéltári Évkönyv 20.)
- DÓKA K. 1989b: Beszámoló az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásával kapcsolatos előkészületekről. *Levéltári Szemle*, 3. sz. pp. 99-100.
- DÓKA K. 1989c: Egyházi levéltárak és társadalomtörténet. In: A Hajnal István Kör kutatás-módszertani konferenciája, Gyula, 1987. augusztus 26-28. Gyula, Békés Megyei Levéltár, pp. 385-396. (Rendi társadalom – polgári társadalom 2.)
- DÓKA K. 1990: Herrich Károly élete és működése (1818-1888). In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XVI. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár. pp. 159-195.
- DÓKA K. 1991a: A Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltár térképei. *Geodézia és Kartográfia*, 2. sz. pp. 97-101.
- DÓKA K. 1991b: Baranya megyei vízimalmok a vízjogi törvény (1885) kiadása után. In: VII. Kézművesipar-történeti Szimpózium. Veszprém 1990. november 12-14. Veszprém, Veszprémi Akadémiai Bizottság, pp. 41-54.
- DÓKA K. 1991c: Összefoglalás az egyházi levéltárak térképeinek feldolgozásáról. *Levéltári Szemle*, 1991. 1. sz. pp. 51-58.
- DÓKA K. 1992a: Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban. (Levéltári módszertani füzetek 15.) Magyar Országos Levéltár, Budapest. 272, XXX. p.
- DÓKA K. 1992b: Adalékok a baranyai vízimalmok történetéhez. *Hidrológiai Közöny*, 1. sz. pp. 45-51.
- DÓKA K. 1994: Matematikusok, geometrák, földmérők a XVIII-XIX. században az egyházi birtokokon. In: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv 1. sz. pp. 125-151.
- DÓKA K. 1994-1995: Egyházi nagybirtok a Hegyháton. (A Pécsi Káptalan uradalma a felmérések tükrében 1720-1893). In: Baranya, pp. 45-74.
- DÓKA K. 1995a: A kisvárosok ábrázolásai a későfeudális térképeken. In: Mezőváros – kisváros. A Hajnal István Kör konferenciája. 1990. június 23-25. Debrecen, pp. 245-264.
- DÓKA K. 1995b: Mérnökeink a XVIII. század végétől a polgári forradalomig. In: KAJÁN I. (szerk.): Vásárhelyi Pál és a reformkori mérnökgeneráció (katalógus). Budapest. pp. 18-21.
- DÓKA K. 1995c: The Körös and Berettyó Valleys before the regulation of the waterways. *Acta Ethnographica Hungariae* 40. 1-2. sz. pp. 41-57.
- DÓKA K. 1996a: A XVIII-XIX. századi kéziratos térképek forrásértéke. In: Helytörténész könyvtárosok II. Országos Tanácskozása. Sopron, 1995. július 26-28. Budapest – Szentendre, pp. 79-121.
- DÓKA K. 1996b: Mezőgazdaság a Tisza völgyében az ármentesítés előtt és után (1790-1918). In: Tisza szabályozás 150. évfordulója és annak eredményei. Debrecen, 1996. augusztus 29-31. (konferencia előadásai) Magyar Hidrológiai Társaság, Budapest. pp. 272-290. p.
- DÓKA K. 1996c: Térképezés az egyházi birtokokon a 18-19. században. In: CSEPREGI Sz. (szerk.): Magyar Térképészti. Székesfehérvár 1996. május 2-5. Tudományos Konferencia. Program, előadások összefoglalói. Székesfehérvár. pp. 18-19.

- DÓKA K. 1996d: Vízépítők, földmérők, útépítők: mérnökeink a 18. század végétől a polgári forradalomig. Hidrológiai Közlöny, 3. sz. pp. 149-157. p.
- DÓKA K. 1997a: A Körös-Berettyó vízrendszer szabályozása a 18-19. században. (Egy táj átalakulása) – Békés Megyei Levéltár, Gyula. 382 p. (Közlemények Békés Megye és környéke történetéből 7.)
- DÓKA K. 1997b: Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században. – Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) 1997. 468 p. (METEM Könyvek 19.)
- DÓKA K. 1997c: Vizeink szabályozásának hatása az ember és a táj kapcsolatára. Honismeret, 3. sz. pp. 35-41.
- DÓKA K. 1998a: Az egyházi uradalmak iratainak hasznosítása a kutatásban. In: Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete Konferenciája. Nyíregyháza 1997. augusztus 27. Nyíregyháza, pp. 125-134.
- DÓKA K. 1998b: Egyházi levéltárak térképgyűjteményei. In: Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Budapest. 30. p.
- DÓKA K. 1998c: Folyószabályozás a Felvidéken. In: In: FRISNYÁK S. (szerk.): A Felvidék történeti földrajza. A Nyíregyházán 1998. április 1-3-án megtartott tudományos konferencia előadásai. Nyíregyháza. pp. 83-92.
- DÓKA K. 2000: A Körös-, Berettyó-völgy kéziratos térképeken. In: FRISNYÁK S. (szerk.): Az Alföld történeti földrajza. Nyíregyháza. pp. 481-493.
- DÓKA K. 2001: A vízügyi szolgálat szervezete és tevékenysége 1919-1985. Pro Aqua Alapítvány, Budapest. 194 p.
- DÓKA K. 2006: A Körös- és Berettyó-völgy gazdálkodása az ármentesítés előtt és után. – (Közlemények Békés Megye és környéke történetéből 10.) Békés Megyei Levéltár, Gyula. 283 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1989a: Bevezetés. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 1.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 81 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1989b: Protestáns egyházi levéltárak térképeinek katalógusa. Zsinati, dunamelléki, dunántúli református egyházkerületi levéltárak térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 2.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 218 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1989c: Protestáns egyházi levéltárak térképeinek katalógusa. Tiszáninneni, tiszántúli református egyházkerületi levéltárak és az evangélikus levéltárak térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 3/1.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 189 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1989d: Protestáns egyházi levéltárak térképeinek katalógusa. Mutatók. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 3/2.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 191-346. p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1990a: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 5., A Győri egyházmegye térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 8.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 292 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1990b: A Kalocsai érseki tartomány térképeinek katalógusa. A Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltár térképei No. 1-től No. 470-ig. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 13.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 214 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1990c: A Kalocsai érseki tartomány térképeinek katalógusa. A Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltár térképei No. 471-től No. 826-ig. A Szeged-Csanádi Püspöki

- Levéltár és a kapcsolódó intézmények térképei No. 827-től No. 895-ig. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 14/1.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 195 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1990d: A Kalocsa-érseki tartomány térképeinek katalógusa. Mutatók. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 14/2.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 197-273. p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991a: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 6. A Pécsi egyházmegye térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 9.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 280 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991b: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 7. A Veszprémi, Székesfehérvári, Szombathelyi egyházmegye térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 10.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 224 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991c: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 8. A Váci egyházmegye térképei. A Hajdúdorogi görögkatolikus egyházmegye térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 11.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 108 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991d: Az Egeri érseki tartomány térképeinek katalógusa. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 12.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 258 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991e: Rendi levéltárak térképeinek katalógusa 1. A Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 15.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 267 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1991f: Rendi levéltárak térképeinek katalógusa 2. Pálos és piarista térképek. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 16.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 172 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1992a: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 1. Az Esztergomi Prímási Levéltár térképei. Törzsanyag, birtokrendezési térképek. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 4.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 262 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1992b: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 2. Az Esztergomi Prímási Levéltár térképei: a kataszteri térképek, erdőterképek, mezőgazdasági térképek. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 5.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 199 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1992c: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 3., Az Esztergomi Prímási Levéltár térképei : általános térképek, mutatók. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 6.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 156 p.
- DÓKA K. (összeáll.) 1992d: Az Esztergomi érseki tartomány térképeinek katalógusa 4., Az Esztergomi Főkáptalani Levéltár térképei. (Magyarországi egyházi levéltárak térképei 7.) – Új Magyar Központi Levéltár, Budapest. 187 p.
- DÓKA K.–LAKOS J. (szerk.) 1987: A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa 2. Kamarai térképek I. rész. – Magyar Országos Levéltár, Budapest. 276 p.
- DÓKA K.–LAKOS J. (szerk.) 1988: A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa 2. Kamarai térképek II. rész. – Magyar Országos Levéltár, Budapest. 294 p.
- LAKOS J. (szerk.) 1978: A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa 2. : Kamarai térképek I. rész 1–699. szám. – Magyar Országos Levéltár, Budapest. 217 p.
- SZULOVSKY J. 2004: Dóka Klára tudományos munkássága 1970-2004. (Kutatói életművek 1.) – MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága, Budapest – Veszprém. 28 p.

TARTALOM

NAGY MIKLÓS MIHÁLY

Politikai képletek a történeti földrajzban

(A politikai földrajz és a történeti földrajz kapcsolatáról) 1

RÁCZ LAJOS

Mi a kis jégkorszak? 15

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Bolhád, Erdőhát, Barkóság. Tájnevek északon.....47

VIGA GYULA

Dél-Zemplén népének táji kapcsolataihoz és forgalmához.....57

KORMÁNY GYULA

A nyírségi csatornarendszer építéstörténete.....69

KÓKAI SÁNDOR

A dohánykertészek szerepe a Marosszög 18-19. századi

társadalmi-gazdasági változásaiban 84

GULYÁS LÁSZLÓ – CSÜLLÖG GÁBOR

Koszovó története az első Balkán-háborútól

a második világháború végéig 1912-1945 108

SUBA JÁNOS

Mindennapi élet jogi szabályozása a trianoni magyar-osztrák határ mentén..... 125

BALOGH ANDRÁS – URFI KÁROLY

Lakótelepi migráció az 1970-es évek Szombathelyén 141

GÁL ANDRÁS, MAKRA LÁSZLÓ

Jeruzsálem és Róma: szent városok környezetszennyezése az ókorban 153

SZULOVSKY JÁNOS

Dóka Klára munkásságának történeti földrajzi vonatkozásai 157

FRISNYÁK ZSUZSA

Utazás vonattal. A személyforgalom jellemzői a 19. század végén..... 170

FRISNYÁK SÁNDOR

Száz éve született Moholi Károly geográfus professzor 179

KÓKAI SÁNDOR

Megalakult az MTA Társadalomföldrajzi Tudományos Bizottság

Történeti Földrajzi Albizottsága 184